HAC VE
HAC SEYAHATNÂMELERİ

Editörler
DOÇ. DR. ZEHRA GÖZÜTOK TAMDOĞAN
PROF. DR. NURETTİN GEMİCİ

TESAM
Ekonomik, Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi
Economic, Political and Strategic Research Center

nobel

HAC VE HAC SEYAHATNÂMELERİ

Editörler:
Doç. Dr. Zehra Gözütok Tamdoğan
Prof. Dr. Nurettin Gemici

Tesam Kitaplığı No.: 24
ISBN: 978-625-98876-6-1
E-ISBN: 978-625-98876-7-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Yayına Hazırlayan: TESAM
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Gözütok Tamdoğan, Zehra., Gemici, Nurettin.
Hac ve Hac Seyahatnâmeleri / Zehra Gözütok Tamdoğan, Nurettin Gemici
1. Basım, X + 434 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-98876-6-1
E-ISBN: 978-625-98876-7-8
1. Seyahatnâmeler 2. Hac Seyahatnâmeleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İbn Rüşeyd ve Er-Riḥletü'l-Ḥicâziyye'si 287
Ömer Elbeyli

Endülüslü Matematikçi Kalesâdî ve 15. Yüzyıldaki
Onbeş Yıllık Hac Rıhlesi -İlmin İntikali Ve Âlim Fihristi- 311
Zehra Gözütok Tamdoğan

Rus Generali İsmail Bey Gutgaşınlı'nın Hac Seyahatnâmesi 363
Elif Nur Sandilaç

Avrupalı Hıristiyan Seyyâhların Eserlerinde Hac
Güzergâhları ve Yollarda Karşılaştıkları Problemler 403
Emrah İstek

ÖNSÖZ

Hac özellikle semavî dinlerin kendi düşünce yapıları içerisinde yapılışı belirli kurallara ve zamana bağlanmış, özel pratikleri barındıran ibadetlerden birisidir. Bu sebeple seyahata çıkan hacı adayı birçok yeni ve farklı ile tanışmakta, irtibat kurmakta, bilgi edinmekte ve döndüğünde tüm bunları kendi topraklarına aktarmaktadır. Hacca gitmek ve hacı olmak İslâm dininin bir farzını yerine getirmenin yanı sıra yaşadıkları toplumda "hacı" kimliğine sahip olarak saygınlık kazanmalarına vesile olmuştur.

Kutsal topraklara varıncaya kadar hacı adaylarının emniyeti için devlet yöneticileri gerekli tedbirleri almayı, yol güzergâhlarını düzenlemeyi, onların konaklayacakları yerleri temin etmeyi vazife bilmişler, büyük hizmetler ortaya koymak için adeta yarışmışlardır.

Hac, doğu-batı arasında İslâm düşüncesinin yayılması, sosyo-kültürel hayata dair izlerin, etkileşimlerin artmasına katkıda bulunmuş, çeşitli ilimlerin intikaline kapı aralamıştır. Hacı adayları bu kutsal yolculuk esnasında uğradıkları topraklarda medreselere uğrayarak, ulemâdan çeşitli yöntemlerle ilim tahsil etmişler, icazetnâmeler almışlar, kitapları istinsah etmişler ve döndükleri zaman tüm bunları kendi memleketlerindeki ilmî hayata ilave etmişlerdir.

Osmanlı Devleti 1517 yılında Hicaz topraklarının kendi himayesine girmesi ile hac organizasyonunu ve tüm coğrafyalardan Mekke ve Medine'ye varan hac yollarının sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu yolculuklar sırasında yazılan Seyahatnâmeler, geçilen menzillerin, coğrafyaların özellikleri hakkında araştırmacılara ipuçları sunmaktadır. Örneğin, Mağrib ve Endülüs topraklarında İslâm'ın girdiği ilk yıllardan itibaren hac yolculuğu bütün zorluklarına rağmen özen gösterilen bir konu olmuştur. Devlet yöneticilerinin gidemediği bu yolculuk için gerekli tedbirleri alınmış,

gidenler için hediyeler hazırlanmış hatta gidememeleri dolayısıyla yaşadıkları hüznü ve özlemi ifade ettikleri kaside ve mektupları hacca gidenlere emanet etmişlerdir. Batı Sudan topraklarında ise Mali sultanlarının dillere destan hac yolculuklarına şahit olmaktayız. Kutsal topraklara yaptıkları bu zengin yolculuklar onlara Meşrık'taki ilim dünyasının ulema ve kitaplarının kendi topraklarına taşıyarak yeni şehirler ve bu şehirlerde oluşturdukları medreseler ve kütüphanelere imkân hazırlamıştır.

Hac farizasını yerine getirmek için yola çıkan bazı hacı adayları kutsal topraklara varıncaya kadar geçtikleri coğrafyaları, gördükleri şehirleri, çeşitli zorluklar ve ilginçlikler yaşadıkları yolları, konakladıkları mekânları, ilim tahsil ettikleri ulemâyı, tanıştıkları talebeyi, okudukları kitapları, ikram edilen yiyecek ve içecekleri yazmayı da başarmışlardır. Hac Seyahatnâmeleri bilginin intikalinin yanı sıra birçok kültürel öğenin de tanınmasına, tanıtılmasına sebep olmuştur.

Eser on iki başlıktan oluşmaktadır. İlk başlık hac kavramı ve hac ile alakalı bir husus olan Arafat vakfesinin cuma gününe rastlaması dolayısıyla oluşmuş "hacc-ı ekber" düşüncesine ait rivâyetlerin incelendiği bir risâleyi tahkik ve muhteva tanıtımı içeriğine sahip olan "Nuh b. Mustafa'nın Hacc-ı Ekber Gününe ve Hacılara Müjdelenen/Vadedilen affın/Hacıların Nâil Olacakları Affın Kapsamına Dair Risâlesi -el-Kavlu'l-ezhar fi'l-hacci'l-ekber (Tahkik ve Muhteva Tanıtımı)" başlıklı yazısı ile Emine Nurefşan Dinç'e aittir. Beyazıt ve Süleymaniye kütüphanelerinde bulunan 4 nüshanın karşılaştırılması sonucu oluşturulan tahkik ile bu çalışma kültür dünyamıza kazandırılmıştır.

İkinci bölüm haccın kişi üzerindeki dinî bilgi, dinî bilinç düzeyi, hac menâsiklerinin kişinin fertlere ve topluma, çevreye, hayata bakışını dönüştürme, geliştirme, olgunlaştırma boyutlarını inceleyen Abdurrahman Güneş'e aittir. Yazarımız tüm bu gelişim ve dönüşümleri, etki dereceleriyle birlikte "Dinsel Bir Ritüel Olarak Hac İbadetinin Bireyin Manevî Gelişimine/Değişimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma" başlığı ile sunmaktadır.

Üçüncü başlık kıymetli hocamız Nihal Şahin Utku'ya aittir. İnsanoğlunun kutsal yolculuklar ve bu yolculukların emniyet içerisinde, salimen gerçekleşmesi için benzer çabaları olmuştur. Kutsal mekânlara yapılacak yolculukların emniyet içerisinde yerine getirilebilmesi için yol güzergâhının idaresini ellerinde bulunduranlar bu işin sorumluluğunu tarih boyunca üstlenmişler ve en güzel şekliyle yerine getirmeye çalışmışlardır. Sadece İslâm dünyasında değil Hıristiyan âleminde de gerek kutsal topraklara gerekse yol güzergâhına bânî olma, vakıf kurma hem yöneticileri hem halkı, hem kadınları hem erkekleri teşvik edici olmuştur. Nihal Şahin Utku'nun bu hizmetlerle adını tarihe yazdırmış iki kadın örneğini "Kutsal Mekânların ve Hac Yollarının İki Kadın Bânisi: İmparatoriçe Helena ve Emîretü'l-Müminîn Zübeyde bint Ca'fer" başlığı ile tanımış olacağız.

Çalışmanın dördüncü başlığında Nurettin Gemici'nin "Seyahatnâmeler ve Hac Seyahatnâmeleri" başlığı yer almaktadır. Yazar İbn Cübeyr, İbn Battuta ve Evliya Çelebi'nin hac Seyahatnâmeleri özelinde Seyahatnâmelerin hacılar gözüyle nasıl kaleme alındıklarını anlatmaktadır. Özellikle İbn Battuta'nın dünya seyahatine dönüşen haccının ve Evliya Çelebi'nin kutsal topraklardaki gözlemlerinin ayrıntıları bu çalışmanın dikkat çeken yanını oluşturmaktadır.

Çalışmanın beşinci başlığında hac yolculuklarının ilmî, siyasî, ticarî etkileri de oldukça önemli bir boyutunu Hasan Yavuz'un "Devletler Arası İlişkiler ve Hac Seyahatnâmeleri" başlığı ile incelemekte ve örneklendirmektedir.

Eserin altıncı bölümünde haccın çeşitli boyutlarını ve özellikle Afrika bölgesindeki dönüştürücü etkisini görebilmek için Mohamadou Aboubacar Maiga'nın "Hicrî VI.-XII. yüzyıllarda Bilâdüssûdân'dan Hicaz'a Yapılan Hac Yolculukları ve Bölge Üzerindeki İlmî ve Kültürel Etkileri" adlı çalışması güzel bir örnek olacaktır.

Eserin yedinci başlığı Esra Doğan Turay'a aittir. Yapılan hac yolculuklarının hacı adayları/hacılar tarafından kaleme alınması

oldukça önemli bir hac rıhlesi/hac Seyahatnâmesi literatürü oluşturmuştur. Bu literatüre Farsça oluşturulan bir örneği yazarımız tarafından "Farsça Yazılan Hac Sefernâmeleri ve İran Hacılarının Güzergâhlarına Dair Bibliyografik Bir Çalışma" başlığı ile hazırlanan bölüm ile katkı sunulmuştur. Selçuklular'dan Pehlevîler'e kadar Farsça olarak yazılmış hac Seyahatnâmeleri çalışmak isteyenler için bir başvuru kaynağı olmuştur.

Eserin sekizinci başlığı ismi bir önceki başlıkta zikredilen Esra Doğan Turay'a aittir. Hac yolculuklarını yazdıkları Seyahatnâmelerle tarihe not düşenler dönemin ve uğradıkları şehirlerin içtimaî, ilmî, iktisadî birçok özelliğini yansıtmaları açısından kıymetli olsa gerektir. Tarihte bu Seyahatnâmeleri yazanlar arasında bulunan kadınları bizlere anlatması açısından "Farsça Hac Seyahatnâmeleri ve Kadınlar" başlığı ile yazarımız İslâm coğrafyasında İranlı hâciyelerin manzum-mensûr hatıratlarını örneklendirmektedir. Genel bir çalışma olması açısından da kıymetli olan bu başlık özel çalışmaların çıkmasına vesile olacaktır.

Eserin dokuzuncu başlığı Mağrib'den kutsal topraklara uzanan uzun yolculuklardan birisini ele alan Ömer Elbeyli'ye aittir. Yazarımız bu yolculuklardan birisinin yolcusu olarak Mağrib topraklarından 14. Yüzyılda kutsal topraklara giden ve rıhlesini kitaplaştıran İbn Rüşeyd'in rıhlesini "İbn Rüşeyd ve er-Rıhletü'l-Hicâziyye" adıyla kaleme almıştır.

Eserin onuncu başlığında Endülüs hac risalelerine ait bir örnek de şahsım tarafından kaleme alınmış olan "Endüslü Matematikçi Kalesâdî ve XV. Yüzyıldaki Onbeş Yıllık Hac Rıhlesi-İlmin İntikali ve Âlim Fihristi" başlıklı çalışma yer almaktadır.

Eserin on birinci başlığı Elif Nur Sandilaç'a aittir. Azerî lehçesiyle yazılmış bir Sefernâme'yi, "Rus Generali İsmail Bey Gutgaşınlı'nın Hac Seyahatnâmesi" başlığıyla tanıtan yazarımız bu çalışmada 19. Yüzyıl Rus topraklarından Hicaz topraklarına kadar olan güzergahı, şehirleri, halkları anlatmaktadır. Uğradığı

birçok şehrin -Trabzon da dahil- o dönemki sosyo-kültürel, iktisadî, siyasî durumunu okumak açısından oldukça dikkate değerdir.

Eserin on ikinci ve son başlığı ise Emrah İstek'e ait olan "Avrupalı Hıristiyan Seyyâhların Eserlerinde Hac Güzergâhları ve Yollarda Karşılaştıkları Problemler"'dir. Hac merkezi olarak gördükleri Kudüs'e giden Ehl-i Kitap, Avrupa'dan hem kara hem de deniz yolu ile bu yolculuklarını tamamlamakta idiler. Her iki yolculuk tarzı da kendi içerisinde çeşitli zorluklar barındırmakta idi. Hac yolculuklarında belki de en önemli konu olan yol emniyeti hacılar için hep endişe verici olmuştur. Kudüs'e yol alırken hacıların karşılaştıkları problemler ve çözüm arayışlarının ile çalışma çeşitli yüzyıllara ait örneklerle tamamlanmaktadır.

Saygıyla
Editörler
Doç. Dr. Zehra Gözütok Tamdoğan
Prof. Dr. Nurettin Gemici
2023